

Christina Regina von Birchenbaum

Myter och tolkningar omkring en 1600-talskvinna

Christina Regina von Birchenbaum är en person vars existens en del då och då har ifrågasatt, medan andra, speciellt under 1800-talet, har hyllat som ”Finlands första skaldinna”.¹ Skaldinna kallas hon tack vare en svenskspråkig dikt, ”Een Annor Nÿ wÿsa” (här efter ”En annan ny visa”), skriven senast 1651, som verkar vara berättelsen om den här bedrövade änkans liv. I dikten berättar författaren, i första person singularis, om en kvinna som har rest omkring i det av trettioåriga kriget härjade Europa och vars make, en ryttare, har stupat på slagfältet.

Det finns ett akrostikon dolt i visan, det vill säga de första bokstäverna av de 29 stroforna ger ett personnamn: C-H-R-I-S-T-I-N-A-R-E-G-I-N-A-V-O-N-B-I-R-C-H-E-N-B-A-U-M. Dikten kopierades år 1651 till den så kallade Samuel Älfs visbok, som bevaras i Linköpings Stiftsbibliotek.² Visboken donerades till biblioteket av Samuel Älf, domprost i Linköping (d. 1799), och innehåller många dikter och visor – flera med akrostikon. Flera dikter hänvisar till personer i Finland, och det har därför antagits att boken skrivits i Finland.³

1. För de citerade orden, se Rolf Lagerborg, ’Finlands första skaldinna’, *Nylänningen. Festskrift utgifven av Nyländska afdelningen till förmån för dess byggnadsfond 30.10.1896* (Helsingfors 1896), s. 28–30.
2. Samuel Älfs visbok 58r–64r, signum W 40, Linköpings Stiftsbibliotek; tryckt som ’1500- och 1600-talens visböcker del X’ i Adolf Noreen & Anders Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker III* (Uppsala 1916–1925), s. 188–196. Visan är den 28:e. (dock utan numrering) i originalhandskriften och har publicerats som nummer 25 av Noreen och Grape, som har utslutit några tidigare publicerade dikter av Lars Wivallius.
3. Henrik Schück har lyft fram bland annat namnen Boije, Horn och Ruuth i Henrik Schück, *Lars Wivallius. Hans lif och dikter II. Dikter* (Uppsala 1895), s. 29, 39–40. Se även, Noreen & Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker III*, s. 126, not 2.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Eftersom det har antagits att Christina Regina von Birchenbaum själv har skrivit den, har hon sedan slutet av 1800-talet nämnts som en skaldinna från Finland. Men hade hon nära kontakter till Finland, förutom att hon var född i Karelen? Hurdan var hennes roll i diktens skrivprocess och hur borde ”En annan ny visa” kontextualiseras? Vad kan man egentligen veta om diktens ursprung och hur borde man betrakta forskningstraditionen och dess tolkningar av Christina Regina von Birchenbaum? Är berättarjaget (som inte avslöjar sitt namn) identiskt med akrostikonets person eller hänvisar akrostikonet eventuellt till någon annan? Går det att hitta mera information om personen bakom texten?

I den här uppsatsen kartlägger och diskuterar jag kritiskt diktens biografiska innehåll med fokus på dess tolkningshistoria och på hur forskare har tolkat diktens berättarjag och hennes liv. Medan diktens innehåll har diskuterats och analyserats, har mindre uppmärksamhet ägnats det fragmentariska men ändå existerande arkivmaterialet och den personhistoriska information som går att hitta om den egentliga Christina Regina von Birchenbaum.⁴

Uppsatsens syfte är att korrigera långlivade och felaktiga antaganden och att presentera dokument som berättar om Christina Regina von Birchenbaums liv. Också definitionen av och gränsen mellan författarskap och den autobiografiska diktens natur diskuteras. Först återger jag berättarjagets levnadsbeskrivning, sedan övergår jag till diktens tolkningshistoria och analyserar kritiskt hur olika förväntningar knutna till kön och diktning har påverkat dessa tolkningar. Till sist analyserar jag arkivdokument och historiska personer med anknytning till Christina Regina von Birchenbaum.

4. Den här uppsatsen har skrivits inom projektet Letters and Songs. Registers of Beliefs and Expressions in the Early Modern North (Finlands Akademi, projektnummer 288119). Arkivresorna har finansierats av Kulturfonden för Sverige och Finland. Jag tackar mina forskarassistenter Sanna Rantahalvari, Elmo Mustonen och Vivi Brantberg, finansierade av Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet, för hjälp med forskningsprojektet. Jag vill också tacka anonyma granskare och andra experter, bland andra Eeva-Liisa Bastman, Kati Kallio, Tuomas M. S. Lehtonen och Senni Timonen, för viktiga synpunkter gällande diktens struktur och förhållande till tidens folkdiktning och akademiska diktning. En finsk översättning av Anu Lahtinen är på kommande: Anu Lahtinen, 'Sigrid Sture: Elämä runona – Christina Regina von Birchenbaum: Laulu elämästä', Virpi Mäkinen & Elina Vuola (toim.), *Naiset pyhyiden tulkkeina: Kirjoituksia uskonnosta, sukupuolesta ja elämästä antiikista uudelle ajalle* (Helsinki 2023).

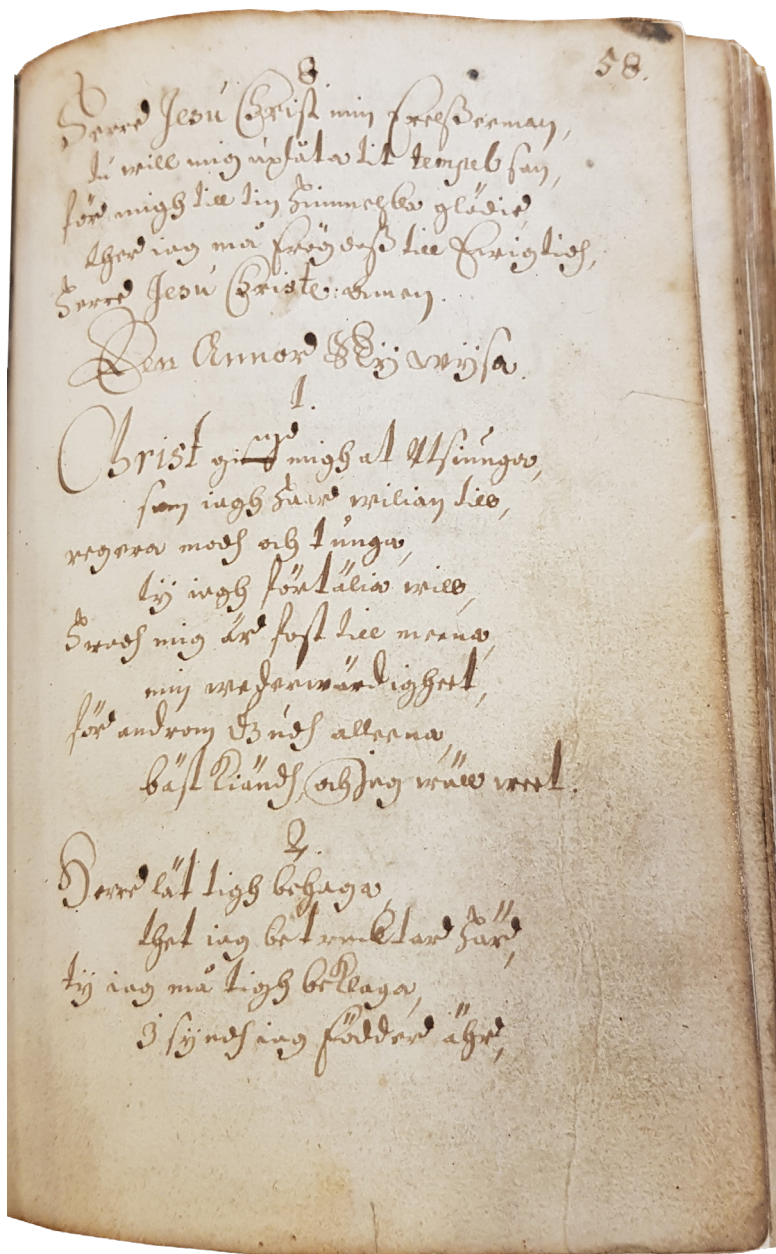
Medan tidigare forskare oftast har tagit litteraturhistorien som sin utgångspunkt är jag i min uppsats ute efter att utreda vad vi kan veta om berättarjaget och/eller om Christina Regina von Birchenbaum som historisk person. För att få en pålitlig helhetsbild av materialet har jag själv bekantat mig både med visbokens original i Linköping och med de originalbrev av Christina Regina von Birchenbaum som finns bevarade i Sveriges Riksarkiv. Diktens publikationshistoria har jag studerat via finska Nationalbibliotekets digitaliserade samling av tidningar och tidskrifter. Dessutom har jag sökt information om hennes familj på en forskningsresa till Eesti rahvusarhiiv i Tartu.

Berättarjaget och hennes levnadsbeskrivning

Roosz vthan, iagh vprunnen,
 är i Carele landh,
 then nådh mig och tilwunnen,
 aff Ehrbar säng och standh,
 till werlden är iag födder
 min modersz enda barn,
 för mig så swåra mödder,
 stält utj sorgsensz garn.⁵

Den enda kända versionen av ”En annan ny visa” har, som nämns ovan, överlevt som en handskriven kopia i en liten visbok i Linköpings Stiftsbibliotek, och den har tryckts i flera upplagor sedan 1869.⁶ Visboken har skrivits i fyra handstilar, av vilka två händer gjort det största arbetet. Av dessa har den första handen kopierat kortare visor, bland

-
5. Diktens ortografi följer här originalet med stöd av Noreen & Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker III*.
 6. I sin helhet har dikten tryckts i Per Hanselli (red.), *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelms till Dalin efter originalupplagor och handskrifter 9. Sven Dalius, Lars Wivallius och Johan Gabriel von Beyer* (Uppsala 1869), s. 256–263, elektronisk utgåva, <http://runeberg.org/svsvf/9> (hämtad 15.1.2023); Lagerborg, ’Finlands första skaldinna’, s. 28–30; Arvid Hultin, *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720* (Helsingfors 1904), s. 112–119; Noreen & Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker III*, s. 188–196 (som följer visans originalortografi); Arto Kirri, ’Dikt och verklighet. Christina von Birchenbaums erotiska elegi som självbiografi’, Lotta Collin et al. (red.), *Under språkets hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen* (Åbo 2008), s. 70, 75–77.

Början av "En annan ny visa" i Samuel Älfs bok, som börjar strax efter en andlig visa. Generiska titlar som denna var tidstypiska och det finns flera "andra nya visor" i boken. Samuel Älfs visbok f. 58r, signum W 40, Linköpings Stiftsbiblioteks handskriftssamlingar i Linköpings stadsbibliotek.

dem Christina Regina von Birchenbaums, medan den senare handen verkar ha kopierat en del historiska ballader.⁷

Visorna saknar numrering i originalhandskriften, men stroforna är numrerade. Flera dikter i Samuel Älfs bok och andra samtida visböcker har bara generiska titlar i stil med ”En annan ny visa” eller ”En skön visa”; sådana titlar var också vanliga i tidens skillingtryck.⁸ I den första delen av visboken finns också enstaka dikter som daterats. Det är uppenbart att dateringarna hänvisar till tidpunkter då dikterna kopierades till visboken, inte till den tidpunkt då dikten ursprungligen författades. Kopieringen har, enligt dateringarna, gjorts i etapper mellan juni och augusti 1651.

Flera av visorna har akrostikon, och några av dem *kan* hänvisa till författaren av visan i fråga. Några visor med akrostikon har dock uppenbarligen skrivits av någon annan än av den person som nämns i visans akrostikon.⁹ Att Christina Regina von Birchenbaums akrostikon har tolkats som ett bevis på hennes författarskap beror på visans innehåll. Jag återkommer till denna fråga när jag diskuterar diktens tolkningshistoria.

Visan som förknippas med Christina Regina von Birchenbaum har daterats den 24 juli 1651. Den kan ha diktats tidigare – enligt Henrik Schück tidigast år 1649, eftersom berättarjagets make stupade i början av trettioåriga kriget.¹⁰ Visans titel och första verser har skrivits på handskriftens folio nummer 58r, omedelbart efter sista versen av andlig dikt skriven av Lars Wivallius (1605–1669). I tjugonio verser (a-b-a-b-

-
7. Samuel Älfs visbok 1r–87v, signum W 40, Linköpings Stiftsbibliotek; tryckt i Noreen & Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker III*, förord s. 123–128, själva visorna finns på sidorna 129–219.
 8. Bernt Olsson, ’Renässansen gör sitt intåg i Finland 1640–1670’, Johan Wrede (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: åren 1400–1900* (Helsingfors & Stockholm 1999), s. 65.
 9. För exempel på och förklaringar för akrostikon som finns i Samuel Älfs visbok, se Schück, *Lars Wivallius II*, s. 29, 31, 32, 33–34, 39–43.
 10. Schück, *Lars Wivallius II*, s. 39–40. Tentativt kan man dock ställa frågan om maken kunde ha dött i något annat krig. Noreen och Grape ger identisk information på s. 126 (not 2) i *1500- och 1600-talens visböcker III*, och hänvisar till Sverker Ek (1887–1981), som enligt noten förberedde ”en ingående litteraturhistorisk undersökning rörande 1500- och 1600-talens visböcker” kring decenniesskiftet 1910. Tyvärr verkar Ek, enligt en bibliografisk förteckning från år 1954, inte ha publicerat denna undersökning. Erik Hemlin, ’Förteckning över Sverker Eks intill den 1 mars 1953 utgivna skrifter’, *Göteborgsstudier i litteraturhistoria tillägnade Sverker Ek* (Göteborg 1954), s. 383–414.

c-d-c-d) beskriver berättarjaget de faror och förluster hon upplevt i liv och kärlek. Hon berättar om olika kärleksfulla förhållanden – föräldrarnas, barnens, makarnas kärlek – och om hur hon förlorat sina käraste familjemedlemmar.

Jagh näppligh frögd affwiste,
 tÿ effter åhren trÿ,
 min fader godh iag miste,
 så mon mig lyckan flÿ,
 Dock fast hoon sÿntesz glimma,
 till mina fiorton åhr
 mon iag tå först förnimma,
 mig tidhen falla swår.

”En annan ny visa” börjar med berättarjagets önskan att få berätta om sina livserfarenheter. Sedan följer en beskrivning av hennes barndom och ungdom. Diktens jag säger sig vara sin *moders* enda barn, vilket kan (men inte behöver) tyda på att *fadern* kan ha haft ett eller flera barn i ett tidigare äktenskap. Berättarjaget förlorar sin far som barn, två av hennes egna tre barn dör som små och maken stupar i krig efter bara tre års äktenskap. Berättarjaget beskriver hur hon har rest femhundra mil på trettioåriga krigets slagfält, letande efter sin man, bara för att ta emot beskedet om hans död. Milens längd varierade mycket vid den här tiden, så det går inte att beräkna den exakta längden på berättarens resa – det jämna talet femhundra måste antagligen läsas som ett sätt att säga att resan var lång.¹¹

Then kiërleekz troo vpwäckia,
 mig mon: J tÿsklandh kring,
 Fämhundrat mill at sträckia,
 mig tÿcktesz mödha ring,
 J sorg och troo iagh söckte,
 min hiärtanz kiära mann,
 min sorg thet fast föröckte,
 iag söckte och intet fan.

11. Se ”mil” (sbst.), Svenska Akademiens Ordbok, https://www.saob.se/artikel/?unik=M_0805-0295.Jgv2&pz=3 (hämtad 15.1.2023).

Jaa meer fick iag änn söria,
 när thet omsider kom,
 ther till, at iag fick spöria,
 dödh waar min herre from,
 J fält han moste bidha,
 på platzen slagen neer,
 när han moot fienden strydh,
 mon som een *Cavaleer*.

Nu tröst migh Gudh elendhe,
 så snart wÿ skildes ått,
 trÿ åhr sigh snarligh wände,
 J lutter klagogrååt,
 öffwer all then schmertz iag lidit,
 haar effter dagen thenn,
 haar hiärtat offta swidit,
 iaa swÿder offta änn.

I visan hänvisas också till andra motgångar; berättarjaget talar om sjö-
 haveri, brand och nöd:

Elende haar iagh warit,
 i soot och pestilentz,
 på reesor nödh förfarit,
 dyrt kiöpt *Experientz*,
 mit godz iag måt förlorha,
 för wådeld brandh och glödh,
 på haff och watn stoora,
 aff skiepbrot lijdha nödh.

Gudh mon dock vppehalla,
 mig altidh vnderligh,
 och låtit mig tilfalla,
 min näring rikelig,
 hoosz främmandhe mig wunnit,
 gunst och benägenheet.
 fast iag haar stundum funnit,
 aff werldz ostadigheet.

Efter sjuutton ensamma år som änka berättar Christina Regina von Birchenbaum att hon äntligen har hittat en ny kärlek i en man av god familj. Också den här kärleken sviker dock henne, och ”arga tungors list” eller lögnen av falska vänner skiljer berättarjaget och mannen från varandra:

Behändt iag dock befinner,
 nu för tu åhr igen,
 mit hiärta öffwerwinner,
 Een ädel vngerswän,
 Hwilkom iag tenkte giffwa,
 min troo i kierleek bögd
 then iag förtrodde bliffwa,
 min tröst och hiärtansz frögd.

Jnnerst aff hiärtanz grunde,
 iag honom vnte wäll,
 thet högsta som iag kundhe,
 ia som min egen siäl,
 högt öffwer hanz begäran,
 osparde iag mit godz,
 dock Gudj loff för ähran
 fast annat är sin koosz.

Rät ingen må mig speya,
 kierleek betog mit modh,
 så swag må iag mig säya,
 tÿ iag är kiöt och blodh,
 stor kierleek till mig draga,
 then ädling mon förwist,
 dock lät han sig intaga,
 aff arga tungors list.

Christ huru falska wänner,
 haa giordt mig till förtreet,
 fast thet mitt ♥ta bränner,
 i sorg och ifrigheet,
 skall iag dock aldrig sänckia,
 then wän utur mitt sinn,
 Jag hoppasz Gudh betänckia
 mig för all trooheet min.

Höflig iag mig all stundhe,
 till honom godt förseer,
 och troor han allalundhe
 mig trogen vänskap teer,
 iag önsker dock han flödde,
 alting gåå honom wäll
Emanuel beskyddhe,
 till ähra, lyff och siäll.

Christina Regina von Birchenbaum önskar med andra ord sin älskade ”ädel ungersven” allt gott, trots att hon blivit besviken. Den världsliga lyckan förblir i varje fall kort och berättarjaget anser att människor inte är att lita på, att man endast efter döden kan förvänta sig en evig glädje i himmelen.

Stilen är tidstypisk: den fokuserar på lyckans förgänglighet och på de förluster som människan ofta fick erfar förr i tiden. Enligt författaren är det endast Frälsaren och den gudomliga kärleken som man kan lita på. Samma etos hittar man till exempel i Sigrid Stures (1538–1613) autobiografiska dikt som skrevs i början av 1600-talet och som har analyserats av Jan Samuelson. Samuelson har påpekat hur Sigrid Sture, det explicita berättarjaget i dikten, förbigår sitt livs ljusare sidor och i stället fokuserar på dödsfall och andra tragedier som alltid kommer oväntat. I enlighet med tidens stil kommenterade Sigrid Sture i sin dikt endast kort alla goda tider och fokuserade i stället på sorger som familjen hade erfarit för att betona kontrasten till den gudomliga härligheten som väntade efter vandringen i jämmerdalen.¹² Också i andra 1600-talsdiker betonas samma motsättning mellan jämmerdalen och den eviga glädjen.¹³

-
12. Jan Samuelson, 'Att vinna ärans krona. En 1500-talskvinna skriver om sitt liv', Irene Andersson, Kenneth Johansson & Marie Linstedt Cronberg (red.), *Tid och tillit. En vänbok till Eva Österberg* (Stockholm 2002). Se även, Anu Lahtinen, ”Noudatin vanhempieni tahtoa”. Omaelämäkerralliset kirjoitukset 1500–1600-lukujen Pohjolassa, Heini Hakosalo et al. (toim.), *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus* (Helsinki 2014); Kirsi Vainio-Korhonen & Anu Lahtinen, *Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauten historiaa* (Helsinki 2015).
13. Valborg Lindgärde, 'Nu skal ock herren upptaga mig. Två självbiografiska texter från 1600-talet', Elisabeth Möller Jensen, Eva Hættner Aurelius & Anne-Marie Mai (red.), *I Guds namn. Nordisk kvinnolitteraturhistoria 1, 1000–1800* (Höganäs 1993), s. 283–285.

Till sist säger berättarjaget sig vänta på den eviga glädjen, eftersom livet på jorden är alltför bittert. Men ”En annan ny visa” är inte någon minnesdikt till en begravning, även om Christina Regina von Birchenbaum talar till Kristus både i början och i slutet av dikten:

Vnn mig o Gudh tilbringa,
 then tidh iag leffwa kan,
 at hiärtat sig må swinga,
 till tig i frucktan san,
 lät hoppet altdih lösa,
 sampt een lyffacktig troo,
 min nästa tienst bewÿsa,
 lät kierleek hoosz mig boo.

Min sorg hiälp offwerwinna,
 medh it fast tolamodh
 medh frögd at iag må finna,
 min himmelsk brudgum godh,
 blandh herransz änglar skiära,
 at frögdansz uthan brist,
 Ach kom min brudgum kiärha,
 Kom snart herre Jesu Christ.

Den dekorerade sista sidan av visan som förknippas med Christina Regina von Birchenbaum. Visan har daterats den 24 juli 1651, men har antagligen diktats tidigare. Samuel Älfs visbok f. 64r, signum W 40, Linköpings Stiftsbibliotek.

Förutom till Kristus talar Christina Regina till sin dotter, sitt sista levande barn – eller barnet som hon hoppas att fortfarande lever. Dottern har rest ”utöver sjö och sand”, det vill säga till främmande land,¹⁴ som det sägs i visan, och Christina Regina uttrycker sin sorg över att hon inte fick ta farväl av sin dotter eller fråga henne om hennes eventuella hemkomst. Modern försäkrar dock att hon litar på att Gud skyddar hennes dotter och måg:

Nempligh hwadh Gudh påladhe,
 medh mootgång och beswär,
 näst Gudh, min tröst iag hadhe,
 hoosz tig min dotter kiär,
 nu ästu mig beröffwat,
 vtöffwer siö och sandh,
 Gudh tröste mig bedröffwat,
 och tig i fierran landh.

Ach migh i alla stundhe,
 tet iag eÿ waar så närh,
 at iag tigh säÿa kundhe,
 faar wäll min dotter kiär,
 Iaa moders kÿsz förärha,
 till it *Valet* här hänn,
 och fråga dotter kiärha
 när kommer du igen.

Vthi Gudh står allena,
 iag seer tig nontzin meer,
 dock tröstar migh thet eena,
 han tig alt godt förseer:
 then högsta tig beware
 sampt medh tin man så kiär,
 hans änglar ehr försware
 och altidh ware närh.

14. Se ”sjö och sand” under sökordet ”sand”, *Svenska Akademiens Ordbok*,
https://www.saob.se/artikel/?unik=S_00849-0099.qJ95&pz=3 (hämtad 15.1.2023).

Eftersom dottern är den som tilltalas i dikten kan man fråga sig om hon eventuellt är den tilltänkta mottagaren av dikten. Var det kanske meningen att dottern genom visan skulle få en beskrivning av sin mors liv, ifall de inte träffades igen? Som läsare undrar man också vart dottern har tagit vägen med sin make – kanske till stormaktstidens östliga eller sydliga provinser eller – vem vet – över Atlanten?

Den här observationen är spekulativ, men i Samuel Älfs visbok finns också kopian av en visa (med akrostikonet Aron Danielsson) i vilken författaren föreställer sig svenskarnas tappra sjöresa till Nya Sverige (Delaware).¹⁵ Har visorna skrivits och bevarats av en vänkrets med familjemedlemmar och bekanta i den nordamerikanska svenska kolonin? Kan berättarjagets dotter ha seglat dit med sin make? Det kanske är att dra för långtgående slutsatser att förvänta sig att diktens värld ska vara helt konsekvent, men man undrar ändå vilken distans som var så pass lång för berättarjaget att hon, när hon berättade om hur hon letade efter sin make, menade att ”Fämhundrat mill at sträckia, / mig tücktesz mödha ring”.

Här måste också påpekas att det möjligen är den tilltalade dottern som hette Christina Regina von Birchenbaum. Det är inte heller uteslutet att både berättarjaget och dottern hette något annat och att akrostikonet hänvisar till den person som beställt eller skrivit dikten. Eftersom man i diktens tolkningshistoria oftast har utgått från att akrostikonet syftar på berättarjaget, hänvisar jag ändå till Christina Regina von Birchenbaum som diktens författare.

Christina Regina von Birchenbaums visa innehåller detaljer och exakta årtal som stärker intrycket av att det är en verklig människas liv som beskrivs. Christina Regina von Birchenbaum berättar att hon sörjt sin make i sju ton år, medan den nya kärleken varade i två år. Utifrån visbokens årtal (1651) har forskarna räknat bakåt och kommit fram till att om dikten skrevs ungefär samma år som den kopierades till visboken, måste berättarjagets man ha stupat i kriget omkring år 1632. Då skulle hon ha gift sig med sin make år 1629, eftersom det i dikten berättas att giftermålet bara varade tre år. Vidare kan berättarjaget uppskattas ha fötts under första hälften av 1610-talet. Helt exakta tidpunkter kan

15. 'Aff nordan strandh aff Swea landh', Samuel Älfs visbok, 49v–51r, W 40, Linköpings Stiftsbibliotek, tryckt i Noreen & Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker III*, s. 179–181.

dock inte ges, eftersom det inte är säkert att 1651 är diktens tillkomstår. Även i övrigt måste det påpekas att diktens författare inte nödvändigtvis försöker eller lyckas vara exakt i alla detaljer.

Diktens tolkningshistoria

Hur har tidigare forskare tolkat dikten och dess innehåll? I det följande presenterar jag diktens forskningshistoria, som börjar cirka tvåhundra år efter att den skrevs. När ”En annan ny visa” uppmärksammades för första gången på 1800-talet av moderna litteraturvetare, trodde man faktiskt att det var den manliga poeten Lars Wivallius som var författare till verket. Wivallius var känd som en skildrare av starka känslor och konflikter. När bokförläggaren Per Hanselli år 1869 gav ut sitt ambitiösa verk *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelms till Dalin, del 9* menade han att alla lyriska visor i Samuel Älfs visbok hade diktats av Wivallius.¹⁶ Därmed blev också ”En annan ny visa” tryckt som Wivallius arbete.

När Henrik Schück på 1890-talet forskade i Lars Wivallius liv och dikter märkte han att de flesta visor som publicerats av Hanselli i själva verket inte var skrivna av Wivallius. Det var Schück som år 1895 påpekade att ”En annan ny visa” hade ett akrostikon som kopplade dikten till Christina Regina von Birchenbaum. Schücks källkritiska analys av visans historia är fortfarande den mest detaljerade, och mig veterligen är han den första och enda forskaren som med säkerhet kan sägas ha sökt sig till Riksarkivet i Stockholm för att läsa brev av den riktiga Christina Regina von Birchenbaum; han nämner själv besöken i sin analys av Wivallius. Schück lyfte fram akrostikonet Christina Regina von Birchenbaum och Samuel Älfs visboks anknytning till Finland – eller till Karelen.¹⁷ I senare publikationer finns fel som tyder på att forskarna (helt förstäligt) har byggt på Schücks forskning, men tolkat informationen felaktigt.

”En annan ny visa” har blivit tryckt i flera publikationer riktade till allmänheten, ofta med den uttryckliga förhoppningen att visan skulle nå en större publik utöver de akademiska kretsarna. Redan året efter

16. Hanselli, *Samlade vitterhetsarbeten* 9, s. 256–263.

17. Schück, *Lars Wivallius*, s. 39–40. Schück skriver på s. 39: ”Den enda upplysning [...] ha jag påträffat i den stora supplikationssamligen till Magnus Gabriel de la Gardie.” Han ger även information om supplikationernas datering och innehåll.

Schücks upptäckt publicerade Rolf Lagerborg (1874–1959) dikten i festskriften *Nylänningen* som utgavs för att finansiera Nylands Nations byggnad i Helsingfors. Lagerborg ansåg att Schücks akademiska studier inte nådde allmänheten. Han menade att det var viktigt att utge visan i *Nylänningen*, eftersom ”knapt någon i Finland torde hafva reda på vår första skaldinna och hennes dikt”.¹⁸ För den unge Lagerborg, som under sin karriär kom att försvara både kvinnans jämställdhet och det svenska språket i Finland, kan Christina Regina von Birchenbaums person – en svenskspråkig författare från Karelen – ha varit speciellt intressant som förebild och föregångare för dåtidens och framtidens finländska kvinnor.¹⁹

Min sökning i Nationalbibliotekets omfattande digitala samlingar visar att flera av Finlands svenskspråkiga tidningar refererade *Nylänningen* när tidskriften publicerades, och därmed uppmärksammades även dikten och Christina Regina von Birchenbaum.²⁰ Också senare har ”En annan ny visa” fått mediasynlighet när längre eller kortare litterärhistoriska verk har publicerats. När litteraturhistorikern Arvid Hultin år 1904 utgav boken *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720*, var det flera tidningar som lyfte fram Christina Regina von Birchenbaum och hennes författarskap.²¹

En person som bidrog till Christina Regina von Birchenbaums synlighet i media var huvudredaktören för *Västra Nyland*, Carolus Sjöstedt, som åren 1939 och 1944 publicerade flera korta artiklar om henne och hennes dikt i ett antal svenskspråkiga tidningar i Finland.²² Sjöstedt hade varit aktiv i Nylands Nation och bidragit till 1929 års *Nylänningen*,²³ och jag ser det som möjligt att han hade hört om Christina Regina von Birchenbaum i nationslivet – eventuellt hade han läst Lagerborgs artikel från 1896. I 1939 års artikel föreställde sig Sjöstedt hur Christina

18. Lagerborg, 'Finlands första skaldinna', s. 28–30.

19. Marja Jalava, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsissa kansallisaatteluissa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914* (Helsinki 2005).

20. 'Nylänningen', *Hufvudstadsbladet* 30.10.1896, s. 1.

21. 'Literatur och konst', *Helsingfors-Posten* 2.10.1904, s. 3; 'Literatur och konst', *Åbo Underrättelser* 4.10.1904, s. 3.

22. Carolus Sjöstedt, 'Finlands första skaldinna', *Borgåbladet* 14.1.1939, s. 5–7; detsamma i till exempel *Åbo Underrättelser* 18.1.1939; Carolus Sjöstedt, 'Christina Regina von Birchenbaum. Finlands första skaldinna', *Julen* 1944, s. 9–10.

23. Om hans skrivelser under studietiden, se Carolus Sjöstedt, 'I Birger Jarls kölvatten', *Nylänningen* 1929, s. 13–16.

Regina von Birchenbaum ”i sjutton år suttit som änka på sin gård i Karelen”, trots att dikten inte berättar något annat om hennes förbindelser till Karelen än att hon var född där.²⁴

Från 1890-talet till 1980-talet var Christina Regina von Birchenbaum i första hand en gestalt i den finlandssvenska litteraturhistorien, medan hon uteblev från sådana litteraturhistoriska publikationer som fokuserade på finskspråkiga författare. Arvid Hultin hyllade diktens ”äkta känslöstämningens naiva behag” i sin litteraturhistoria år 1904 och liknade den med folkvisor: ”Sådana enkla och innerliga visor i folksångens tonart trängdes dock snart tillbaka för den konstfullare erotiska lyrik, som renässansdiktningen hade skapat.”²⁵

”En annan ny visa” nämndes kort som ”något enformig, men ändå rörande” i Ruth Hedvalls *Finlands svenska litteratur* år 1917.²⁶ Olof Enckell noterade dikten och författaren i första delen av *Finlands svenska litteratur* år 1968, med hänvisning till Hultins och Schücks analyser: ”De troskyldiga stroforna är i sin öppenhet och naivitet burna av resignerad livserfarenhet och ödmjuk känsla, som kan vädja också till en modern läsare.”²⁷ Christina Regina von Birchenbaum och dikten återkommer också i *Finlands svenska litteraturhistoria* från år 1999, där ”En annan ny visa” dock, i motsats till Hultins tolkning, presenteras av Bernt Olsson som en del av renässanslitteraturen och inte som något skrivet i ”folksångens tonart”. Fast Olsson kategoriserade dikten lite annorlunda kom han ändå nära Hultins och även Enckells analys när han poängterade att dikten var speciell, eftersom den så direkt berättade om en kvinnas besvikelser i kärleken.²⁸

Många av dem som har intresserat sig för ”En annan ny visa” och dess författare har också intresserat sig för kvinnornas position i det förflutna. Redan diktens tidiga vänner, såsom Lagerborg och Sjöstedt, uttryckte sina tankar om kvinnans rättigheter och underordnade ställning i allmänhet – och med tanke på Christina Regina von Birchen-

24. Sjöstedt, ’Finlands första skaldinna’.

25. Arvid Hultin, *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720* (Helsingfors 1904), s. CXI.

26. Ruth Hedvall, *Finlands svenska litteratur* (Helsingfors 1917), s. 36, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2017-00014002> (hämtad 10.6.2022).

27. Olof Enckell, ’Finlands svenska diktning 1600–1770’, Lars Huldén et al., *Finlands svenska litteratur 1. Från medeltiden till Åboromantiken* (Helsingfors 1968), s. 66–68.

28. Olsson, ’Renässansen gör sitt intåg i Finland 1640–1670’, s. 66.

baum i synnerhet. På 1980-talet växte intresset för kvinnliga författare, kvinnoforskning och kvinnohistoria, och då blev också de finskspråkiga kvinnoforskarna intresserade av hennes arbete. Anneli Mäkelä, senare Mäkelä-Alitalo, presenterade henne i det stora verket om kvinnorna i Finlands litteraturhistoria, ”*Sain roolin johon en mahdu.*” *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja* (1989),²⁹ och senare i en biografisk artikel i *Kansallisbiografia*.³⁰

Likadana forskningsintressen i Sverige gjorde att Christina Regina von Birchenbaum uppmärksammades också i den kvinnohistoriska bibliografin *Kvinnors självbiografier och dagböcker i Sverige* (1991)³¹ och i första delen av *Nordisk Kvinnolitteraturhistoria* (1993).³² På 2000-talet har von Birchenbaums dikt analyserats som en självbiografisk text, en källa för känslornas historia och som ett verktyg för skapandet av stormaktstidens kvinnliga identitet. Diktens litterära stil har studerats av finländska, svenska, tyska och amerikanska forskare.³³ Själv har jag tidigare analyserat hur texten kommenterar kärlek och familjeförhållanden.³⁴

Christina Regina von Birchenbaum har också nämnts i engelskspråkiga sammanfattningar av svenskspråkig litteratur, oftast ganska ytligt och även felaktigt. Jaakko Ahokas påstår i *A History of Finnish*

29. Anneli Mäkelä et al., ’Huoneentaulun nainen’, Maria-Liisa Nevala (toim.), ”*Sain roolin johon en mahdu.*” *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja* (Helsinki 1989), s. 59–78.

30. Anneli Mäkelä-Alitalo, ’Birchenbaum, Christina Regina von’, Matti Klinge et al. (toim.), *Kansallisbiografia* (Helsinki 2000).

31. Eva Hættner Aurelius, Lisbeth Larsson & Christina Sjöblad (red.), *Kvinnors självbiografier och dagböcker i Sverige. En bibliografi* (Lund 1991).

32. Lindgärde, ’Nu skal ock herren upptaga mig.’

33. Silvia Müller, ’Herren sargar och läkar, han slår och hans händ helar’. Konfliktbewältigung in den autobiographischen Texten von Marta Hagman (1765), Sophia Elisabet Brenner (1722) und Christina vom Birchenbaum’ (1651), *Skandinavistik. Zeitschrift für Sprache, Literatur und Kultur der Nordischen Länder* 30 (2000:1); Anna Katharina Dömling, ’”Billigen kand ieg med Iob sige”. Selbstbilder und Selbstinszenierung in den autobiographischen Texten von Leonora Christina Ulfeldt (1693), Agneta Horn (1657) und Christina Regina vom Birchenbaum (1651)’, *Skandinavistik. Zeitschrift für Sprache, Literatur und Kultur der Nordischen Länder* 31 (2001:1); Kirri, ’Dikt och verklighet’; Stephen A. Mitchell, ’Women’s autobiographical literature in the Swedish baroque’, Jürg Glauser & Barbara Sabel (Hrsg.), *Skandinavische Literaturen in der frühen Neuzeit* (Tübingen & Basel 2002), s. 278–279, 284–286.

34. Lahtinen, ’”Noudatin vanhempieni tahtoa”; Vainio-Korhonen & Lahtinen, *Lemmen ilot ja sydämen salat*. Se även en kortare biografi på svenska och engelska: Anu Lahtinen, ’Christina Regina von Birchenbaum’, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, <http://www.skbl.se/sv/artikel/ChristinaReginavonBirchenbaum> (hämtad 15.1.2023).

Literature att berättarjaget gifter sig med sin ungersven. Intressant nog har Georg C. Schoolfield påpekat att Christina Regina von Birchenbaums dikt är unik i den meningen att den (enligt honom) är den enda skönlitterära framställningen av finländska erfarenheter från det trettioåriga kriget.³⁵

Under de senaste 150 åren har ”En annan ny visa” och dess författare med andra ord först identifierats och sedan placerats inom den finlandssvenska litteraturhistoriens, senare kvinnolitteraturhistoriens kanon. Under de senare åren har dikten använts först och främst som källa för litteratur- eller kulturhistorisk analys. I det följande granskar jag kritiskt de slutsatser som lagts fram om Christina Regina von Birchenbaum och hennes visa.

Kritisk granskning av tidigare tolkningar

Förväntningar som ställs på kvinnors diktning har ofta påverkat litteraturhistoriska tolkningar, och detta syns också i denna visas tolkningshistoria. Anneli Mäkelä-Alitalo skriver till och med att dikten är för lång, för autobiografisk och för kvinnlig för att vara skriven av Wivallius eller av någon man över huvud taget.³⁶ Att dikten först identifierats som Wivallius sång (av Hanselli år 1869) tyder ändå på att stilen inte är automatiskt och uteslutande essentialistiskt kvinnlig.

Sedan dikten blev kopplad till en kvinnlig författare har forskare och fascinerade läsare ofta hänvisat till den som ”naiv” och ”enkel”. Arvid Hultin (1904) menade att diktens form är gammalmodig och rytmen oregelbunden, medan Enckell skrev om öppenhet och naivitet (men också om strofernas troskyldighet).³⁷ Det finns en benägenhet för att per definition se texten som särskilt personlig, autobiografisk, enkel

35. Jaakko Ahokas, *A History of Finnish Literature* (Bloomington 1973), s. 21; George C. Schoolfield, 'A part of Sweden', George C. Schoolfield (ed.), *A History of Finland's Literature* (Lincoln, NE 1998), s. 278.

36. ”29-säkeinen runo oli liian pitkä, liian omaelämäkerrallinen ja liian naisellinen sekä subjektiivisen sisältönsä että kansanlaulumaisuutensa takia Wivalliuksen tai yleensä kenenkään miehen kirjoittamaksi”, Mäkelä-Alitalo, 'Birchenbaum, Christina Regina von'.

37. Hultin, *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720*, s. CIX; Enckell, 'Finlands svenska diktning 1600–1770', s. 68. Om vilseledande genusbundna förväntningar gällande visor, se även Seppo Knuuttila & Senni Timonen, 'Jos mun tuttuni tulisi – kansanrunon modaaliset kontekstit ja ruumiilliset tunteet', Sari Näre (red.), *Tunteiden sosiologia I* (Helsingfors 1999), s. 202–209.

och mer lik folkvisor än höglitterära texter – på grund av att författaren antas vara en kvinna.

Tendensen att koppla ”En annan ny visa” till folksånger, rent av till visor i kalevalameter, verkar ha varit starkast i den finländska forsknings- och tolkningstraditionen. Kanske på grund av berättarjagets hänvisning till Karelen har Mäkelä-Alitalo till och med jämfört dikten med ”Annikkaisen virsi” (Annikkainens runa), den finska balladen i kalevalameter med medeltida drag. ”Annikkaisen virsi” berättar om en övergiven kvinna och hennes hämnd, det vill säga om en stor besvikelse i kärlek.³⁸

En besvikelse i kärlek är förvisso ett viktigt tema både i ”Annikkaisen virsi” och ”En annan ny visa”, men i övrigt skiljer innehållet och stilen berättelserna helt från varandra. Det faktum att ”En annan ny visa” har ett akrostikon tyder på att dikten har skrivits eller bearbetats med tanke och betoning på den skriftliga traditionen, vilket redan det innebär att dikten inte direkt bygger på den muntliga folkkulturen. Däremot är det inte uteslutet att akrostikon kan ha fungerat som verktyg för minnesteknik. Dessutom, om dikten analyseras i sin tidsmässiga kontext, verkar dess rytm inte speciellt ”oregelbunden” eller folklig. Stephen A. Mitchell har argumenterat för att diktens verser egentligen är mycket exakta.³⁹ ”En annan ny visa” följer konsekvent den så kallade *hildebrandstrofen* som ofta användes i 1600-talets psalmdiktning.⁴⁰ Den skiljer sig mycket från klart folkliga visor och också från 1600- och 1700-talens folkliga psalmtraditioner.⁴¹

I motsats till den finländska forskningen om Christina Regina von Birchenbaum betonar den svenska och tyska forskningstraditionen diktens kopplingar till 1600-talets tryckta visor. I sin analys skriver Valborg Lindgärde att kvinnor när de skrev visor använde ord som var vanliga i tidens andaktslitteratur. Om dikten granskas i 1600-talets litterära sammanhang verkar ”En annan ny visa” representera en tidstypisk

38. Mäkelä-Alitalo, ’Birchenbaum, Christina Regina von’.

39. Hultin, *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720*, s. CIX; Enckell, ’Finlands svenska diktning 1600–1770’, s. 68; Stephen A. Mitchell, ’Women’s autobiographical literature in the Swedish baroque’, s. 278–279, 284–286.

40. Om hildebrandstrofen, se Eeva-Liisa Bastman, *Poetiikka ja pietismi 1700- ja 1800-luvun suomalaisessa virsirunoudessa* (Helsinki 2017), s. 98 samt personligt meddelande av fil.dr Eeva-Liisa Bastman.

41. Pirjo-Liisa Niinimäki, ’Kuolemaanvalmistusvirsi naisten runoutena’, Liisa Enwald & Tuula Hökkä (toim.), *Virren virtaa. Veisattu runo ennen ja nyt* (Helsinki 2010), s. 11–46.

visa vars ordval och bildspråk bär likheter med psalmer.⁴² Metaforen om berättarjaget som ”en turtur på en kvist” är ett exempel på detta. Det som nästan helt saknas i jämförelse med tidens poesi är hänvisningar till antikens värld, fast ett undantag finns: en hänvisning till ”martialiskt mod” som hjälpte berättarjaget att resa till främmande land för att hitta sin make.

Som vi kan se har Christina Regina von Birchenbaum oftast likställts med berättarjaget, och berättarjaget har likställts med författaren av verket. Redan Schück menade att ”en dylik dikt kan svårligen vara af en annan person skriven i hennes namn”. Han menade att om författaren var någon annan skulle det förväntas att dikten skrivits i direkt samband med en nalkande dödsstund.⁴³ Dikten liknar samtida Karin Ulfsparras autobiografiska dikter (med författarens och hennes makes akrostikon) som beskriver starka känslor och personliga kärleksförhållanden.⁴⁴ Likväl har Enckell poängterat att riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielm lämnade efter sig en versifierad självbiografi – starka känslor och levnadsförlopp presenterade i diktform var inte ett kvinnligt privilegium.⁴⁵

Det måste ändå understrykas att det faktum att en dikt har skrivits i första person singularis inte automatiskt betyder att författaren är densamma som berättarjaget. Inte heller är ett akrostikon ett säkert bevis på författarskap. Som jag påpekar i början av denna uppsats kan akrostikon hänvisa till författaren, men också till den person som beställde eller mottog dikten. I Samuel Älfs visbok finns också dikter med kvinnliga akrostikon som antas ha skrivits av kvinnans make och en dikt i första person singularis om en dödsdömd man som dödat sin motståndare i en duell.⁴⁶ Den sistnämnda dikten har ett akrostikon (Sveno Johannis Lind), men ändå har den inte tolkats som auto-

42. Lindgärde, ’Nu skal ock herren upptaga mig’, s. 277. Se även Vibeke A. Pedersen, ’Dronning Sophias visebog. Håndskriftet, personerne, tekterne’, Flemming Lundgren-Nielse & Hanne Ruus (red.), *Svøbt i mår. Danks Folkevisekultur 1550-1700* (København 1999), s. 113–114.

43. Schück, *Lars Wivallius*, s. 39.

44. Sverker Ek, ’Karin Ulfsparras visor’, *Samlaren* 38 (1918), s. 70–82; ’Dronning Sophias visebog’, s. 79–145.

45. Enckell, ’Finlands svenska diktning 1600–1770’, s. 66.

46. Schück, *Lars Wivallius*, s. 29, 33–34, 38–40. Om den sistnämnda dikten, se Samuel Älfs visbok 51v–55r, signum W 40, Linköpings Stiftsbibliotek; tryckt i Noreen & Grape (red.), *1500- och 1600-talens visböcker* III, s. 181–186.

biografisk. Det har förefallit otänkbart att en man i sina sista stunder skulle börja skriva en dikt om sin död och dess orsaker.⁴⁷

Är det senare tiders föreställningar om diktning, poesi, kvinnlighet och författarskap som gör att Christina Regina von Birchenbaums dikt har antagits vara autobiografisk? De moderna läsare som har analyserat visan sedan slutet av 1800-talet verkar oftast ha tolkat dikten som autobiografisk. Det finns specifika hänvisningar till levnadsförlopp – antalet barn, exakta årtal och så vidare – som gör att dikten skiljer sig från många andra dikter där berättarjaget beskriver sin kärlek på en mera allmän nivå.

Det är ändå möjligt, och eventuellt tidsenligt, att någon annan åtminstone har hjälpt till med formuleringen eller till och med skrivit dikten efter Christina Regina von Birchenbaums berättelse och önskemål. Till exempel Pirjo-Liisa Niinimäki har poängterat att tidiga kvinnliga psalmister ofta sökte hjälp hos mera litterära män.⁴⁸ För att kringgå den moderna frågan om författarskapet har Niinimäki använt ordet ”kvinnosång” (fin. *naislaulu*). Med detta hänvisar hon både till visor som skrivits av kvinnor och till visor som berättar om kvinnoliv, ofta i första person singularis, utan att de nödvändigtvis skrivits av kvinnor.⁴⁹

Sammanfattningsvis kan man utifrån stilen säga att ”En annan ny visa” kan ha diktats av en skrivkunnig kvinna som kände väl till sin psalmbok och visor skrivna i hildebrandstrofen; stilen förutsätter inte nödvändigtvis att författaren hade den mera teoretiska utbildning som endast var tillgänglig för män. Samtidigt finns det inte heller sådana enkla eller olärda drag i visan som skulle utesluta en mera lärd medhjälpare eller författare. Uppfattningen om folklighet måste därmed tillbakavisas.

”En annan ny visa” kan ses som ett gränsfall som visserligen berättar om ett kvinnoliv men som ändå döljer författarens identitet. Som sådan påminner den om de kvinnosånger som Niinimäki har forskat i.⁵⁰ Dikten skrevs ju under en tidsperiod då man inte ansåg det speciellt betydelsefullt att lyfta fram författare som individer. Senare, under 1800-talet när dikten återupptäcktes, hade attityderna ändrats och

47. Schück, *Lars Wivallius*, s. 38.

48. Niinimäki, ’Kuolemaanvalmistusvirsi naisten runoutena’, s. 31–33.

49. *Ibid.*, s. 11–46.

50. *Ibid.*, s. 11–46.

författarskapet och den individuella stilen hade blivit viktiga. Därför föll det sig naturligt för Schück, Lagerborg, Hultin och Enckell att fokusera på diktens författarskap och att lyfta fram, som Lagerborg uttryckte saken, ”att författarinnan till börden var finska”.⁵¹ Ändå måste det påpekas att dikten inte nämner vare sig orden Finland eller finsk, det är bara Karelen och Tyskland som nämns. Mig veterligen har diktens språk inte analyserats ur ett språkvetenskapligt perspektiv för att hitta eventuella ”finska” eller ”finlandssvenska” drag.

Lagerborgs hänvisning till författarinnan och hennes karelska ursprung aktualiserar ett annat tema – nationalitet eller språklig identitet – som under 1600-talet inte hade samma betydelse som på 1800-talet. Är det möjligt att närmare spåra Christina Regina von Birchenbaums – eller berättarjagets – börd och säte? Mera långtgående slutsatser skulle kanske kunna dras om Samuel Älfs visboks ursprungliga skribent och ägare kunde identifieras. Kanske skulle det då gå att hitta nya spår av Christina Regina von Birchenbaum, av hennes vänkrets och de förhållanden som möjliggjorde diktens uppkomst. I det följande granskar jag arkivkällor och tänkbara möjligheter till vidare forskning när det gäller det personhistoriska materialet.

Personen von Birchenbaum

Sedan Schück publicerade sin Wivallius-biografi verkar få ha studerat von Birchenbaums liv utgående från arkivmaterial. Det är endast Schück som uttryckligen säger att han själv har läst Christina Regina von Birchenbaums brev som bevaras i Riksarkivet i Stockholm, och Schück och Hultin kommenterar framför allt hennes makes identitet.⁵² Eftersom ursprungliga källor inte alltid har undersökts i forskningen har några skeptiska röster rent av ifrågasatt von Birchenbaums existens. Anneli Mäkelä-Alitalo har undrat om namnet kanske är en lekfull hänvisning till drottning Kristina (Christina Regina) och karelska björkskogar (Birchenbaum), och professor Arto Kirri har upprepat Mäkelä-Alitalos spekulationer i sin artikel.⁵³

Efter arkivarbetet kan jag dock konstatera att teorin om namnet Christina Regina von Birchenbaum som fiktiv pseudonym kan tillbaka-

51. Lagerborg, 'Finlands första skaldinna', s. 28.

52. Schück, *Lars Wivallius*, s. 39–40.

53. Mäkelä-Alitalo, 'Birchenbaum, Christina Regina von'; Kirri, 'Dikt och verklighet', s. 71.

Logbarnet *Christina* *Christina* *Christina* *Christina* *Christina*
 nådige Herr.
 Hies suppedes *Christina* *Christina* *Christina*
 nådige Herr.

Er högherres Excell: og Altesse, Guds rike i Jesu Christi *Christina*
 aldre dminstlige og firsamle *Christina* *Christina* *Christina*
 selvske guds min inspiendij dminstlige *Christina* *Christina*
 fundera allgjørende og ammonde. Mye inder sig *Christina*
 firsamle *Christina* *Christina* *Christina*
 minne af aldre dminstlige ansig *Christina* *Christina*
 dminstlige *Christina* *Christina* *Christina*
 firsamle *Christina* *Christina* *Christina*
 ad i sig firsamle *Christina* *Christina* *Christina*
 firsamle *Christina* *Christina* *Christina*
 Er högherres Excell: og nåde

aldre dminstlige *Christina* *Christina* *Christina*
 firsamle *Christina* *Christina* *Christina*
 Christina Regina von Birchenbourn

Christina Regina von "Birchenbourns" vädjan till greven Magnus Gabriel de la Gardie och hans fru, kung Karl X Gustavs syster Maria Eufrosyne af Pfaltz, som är känd för att ha agerat som förmedlare till många supplikanter som sökte hjälp hos hennes make. Brevet är närmast ett kort följebrev till en längre supplik som åtminstone hittills inte hittats. Magnus Gabriel De la Gardies arkiv, Ser. C:VIII, E 1621 kvinnors ansökan (svenska, A-1), Riksarkivet, Stockholm.

visas. En person som hette Christina Regina von Birchenbaum har utan tvekan existerat i mitten av 1600-talet. Det är dock inte helt lätt att hitta originalkällor, som Schück uttrycker det, bland ”den stora supplicationssamlingen till Magnus Gabriel de la Gardie”. Denna samling är nämligen väldigt stor och omfattar hundratals volymer.⁵⁴ Eftersom källorna är svåra att hitta beskriver jag i det följande deras placering och innehåll, för att hjälpa framtida forskare.

Christina Regina von Birchenbaums bevarade brev har placerats i olika volymer av kvinnors ansökningar till greve Magnus Gabriel De la Gardie. I ett av breven, bland ansökningar från militäränkor, finns anteckningen ”extraherat ... Junij 1668”, som antagligen har skrivits av någon som arbetade i grevens kansli. Christina Regina von Birchenbaum har undertecknat brevet ”Christina Regina von Börckenbohm Sahl[ige] Majorens Axel Paulij Liljenfeldtz effterlätne högbedröfwade och älendige Enckja”.⁵⁵ Ett annat brev som också väddar till de la Gardies fru, Maria Eufrosyne af Pfaltz, finns bland brev i volymen ”svenska kvinnors ansökan”. Det saknar datering men avsändaren hänvisar till en tidigare ”böneskrift” som hon skickat vid påsktiden och i vilken hon betonar sin nöd och fattigdom ”aldraödmiukeligest med hierttans suckan och tårar”.⁵⁶

Uttrycken var tidstypiska och betyder inte nödvändigtvis att Christina Regina von Birchenbaum riskerade att svälta ihjäl. Å andra sidan var livet inte heller alltid lätt för tidens lågadliga militäränkor. Tyvärr ger brevsändaren Christina Regina von Birchenbaum ingen mer information – hon anger inga exakta datum i sina dokument, hon berättar inte var hon vistas eller vilken typ av nöd hon lider. Breven är närmast korta följebrev som hänvisar till längre suppliker som hon har skickat till både greve De la Gardie och kungen. Tyvärr har jag hittills inte lyckats hitta dessa längre suppliker, som kan ligga någonstans bland de enligt arkivkatalogen ”delvis förmultnade” dokumenten i Magnus De la Gardies arkiv.

Några slutsatser kan ändå dras utifrån informationen om den framlidne maken. Major Axel Pauli verkar ha hört till den släkt som adlad

54. Schück, *Lars Wivallius*, s. 39.

55. Magnus Gabriel de la Gardie, Ser. C.VIII, E 1623 kvinnors ansökan (Militäränkor m.fl.), Riksarkivet, Stockholm.

56. Magnus Gabriel de la Gardie, Ser. C.VIII, E 1621 kvinnors ansökan (svenska, A-J), Riksarkivet, Stockholm.

levde i Livland under namnet Lillienfeld. Han nämns också i den tidigare forskningen, med hänvisning till information som Schück och Hultin har gett. Denna Axel nämns tyvärr inte i den adlade släkten Lillienfelds släkttavlor och hans släktförbindelser till den adlade familjegrenen förblir därför oklara. I De la Gardies samlingar finns också några supplicer av ättens stamfar, den samtida Lars Larsson Lilliefeldt (Moduler), som var assessor i Tartu och som adlades 1650. Lars Larsson hänvisar till Magnus Gabriel De la Gardie som sin patronus.⁵⁷

Det måste betonas, som Olof Enckell har gjort, att majoren Axel Pauli under inga omständigheter kan vara den stupade make som beskrivs i dikten år 1651.⁵⁸ Som redan adelsgenealogen Jully Ramsay påpekade år 1915, verkar Axel Pauli Lillienfeldt så sent som i maj 1661 ha varit hövitsman på Dalarö skansen, en fästning i Stockholms skärgård söder om Dalarö. Detta bekräftas av Riksregistraturet. Enligt Jully Ramsay dog Axel Pauli år 1662.⁵⁹

Liksom Olof Enckell och Valborg Lindgärde riktigt påpekar måste den cirka år 1632 stupade maken ha varit någon annan än Axel Pauli om ”En annan ny visa” ska läsas som självbiografisk.⁶⁰ Ändå har många forskare fortsatt att identifiera den i dikten nämnde döde maken som Axel Pauli. Påståendet upprepas av såväl Hultin, Sjöstedt, Mäkelä-Alitalo och Kirri som av E. Alfred Jansson som har forskat i Dalarös historia. Axel Pauli Lillienfeldt har också tidvis förväxlats med en finsk fänrik vid namn Axel Pauli, som dock var en annan person. Närmare undersökningar av Dalarö skansens befolkning skulle kanske bidra till att hitta mera information om Axel Pauli och därmed också om hans hustru och senare änka.⁶¹

-
57. Magnus Gabriel de la Gardie, Ser. C.I, E1486: Skrivelser till ... [Lillie-Lillieflycht], Riksarkivet. Om familjen, se Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser IV. Igelström-Lillietopp* (Stockholm 1928); Oskar Stavenhagen, *Genealogisches Handbuch der kurländischen Ritterschaft* (Görlitz 1930).
58. Enckell, 'Finlands svenska diktning 1600–1770', s. 66.
59. ”för Major Axel Pauli att vara Commendant på Dahlarön”, Riksregistratur 18 maj 1661, Riksarkivet, Stockholm; Jully Ramsay, *Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden. N-S* (Helsingfors 1915), s. 310.
60. Enckell, 'Finlands svenska diktning 1600–1770', s. 66; Lindgärde, 'Nu skal ock herren upptaga mig', s. 281. Eftersom allmänna litteraturhistoriska verk inte ger detaljerade nothänvisningar är det inte alltid lätt att avgöra om forskare har nått samma slutsatser självständigt, om de har använt varandras forskning eller om de har läst originalkällor.
61. Felaktigt hos Hultin, *Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720*, s. CIX, liksom hos E. Alfred Jansson, *Dalarö* (Stockholm 1966), s. 157. Jansson

Hur är det då med namnet Birchenbaum, kanske går det att hitta andra personer med detta namn eller med andra varianter (Björkbom, Birckenböhme)? Tyvärr är källorna ganska få. Jag har dock hittat ett rättegångsprotokoll som behandlar en viss Zacharias Birckenbaums död. Förhören leddes av den unge överstelöjtnanten Volmar Herman Wrangel (friherre Wrangel af Lindeberg, 1641–1675).⁶² Det framgår inte om den stackars Zacharias Birckenbaum var en släkting till Christina Regina von Birchenbaum – alla som bar namnet Birchenbaum var inte släkt med varandra. Både Lillienfeldt och Zacharias Birchenbaum nämns dock omkring 1661 i några dokument med koppling till Volmar Wrangel.

Kan båda familjerna, von Birchenbaum och Lillienfeldt, ha haft kopplingar till trupper som Wrangel hade ansvar för? Båda familjerna verkar också ha litat på Magnus Gabriel De la Gardie som sin patron. Kanske knöts familjerna samman genom förbindelser till dessa mäktiga personer, kanske vistades de i deras hushåll, förläningar och i deras förvaltningsområden? Spekulationer kring dessa förbindelser förblir svaga om inte andra källor går att hitta – och det var så klart många, många människor som hade kontakter till de nämnda Wrangel och De la Gardie. Dessa familjeförbindelser öppnar ändå upp för vissa nya möjligheter att gå vidare i letandet efter Christina Regina von Birchenbaum eller berättarjaget.

I vilket fall som helst verkar kontakterna till De la Gardie, makens uppdrag på Dalarö och diktens beskrivning understryka det faktum att Christina Regina von Birchenbaum under sin levnad inte var bunden till Karelen eller till den östra rikshalvan. Hennes kontakter verkar ha knutit henne till andra delar av Sverige, eventuellt också till Livland via Lillienfeld. Om Christina Regina von Birchenbaum är identisk med berättarjaget, reste hon ut på de tyska krigsfälten och hennes dotter reste ”utöver sjö och sand”. Som sådant verkar diktens kvinnoliv snarare vara ett exempel på tidstypiska gränsöverskridningar än en påminnelse om Karelens eller Finlands betydelse för henne.

ger Ramsay 1915 som sin källa, ändå identifierar han Axel Pauli tvärtemot vad Ramsay skriver i sin analys.

62. Protokoll fört den 3 april 1661, Birchenbaum, Biografica, Riksarkivet, Stockholm, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0069476_00476 (hämtad 15.1.2023).

Tvärtemot vad Sjöstedt föreställer sig i sin tidningsartikel vet vi inte om berättarjaget hade några gods eller gårdar i Karelen. Det är inte ens säkert att hon vistades där efter sin barndom. Det finns dock några spår som kan tyda på att Christina Regina von Birchenbaum, eller berättarjaget, och hennes familjekrets hade karelska kontakter.

Ett svagt spår är själva visboken där dikten bevaras. Henrik Schück har påpekat att det i Samuel Älfs visbok också finns en kärleksvisa med akrostikonet A-N-N-A-R-O-S-E-N-B-L-A-D. En Anna Rosenblad gifte sig med Bartold Ruuth i september 1651, och Bartold Ruuth hade rötter i Viborg. Det är möjligt – fast Schück är lite skeptisk – att visorna i Samuel Älfs visbok, bland dem Christina Regina von Birchenbaums ”En annan ny visa”, har skrivits ner i visboken år 1651 för att fira Anna Rosenblads och Bartold Ruuths bröllop.⁶³ Var det kanske berättarjagets och/eller visbokens skribents familjekontakter i Karelen som gjorde att ”En annan ny visa” landade i denna visbok? De här möjliga kopplingarna är något som framtida forskare kan undersöka.

Slutsatser

Som en berättelse om en 1600-talskvinnas liv, kärlek och förluster förblir ”En annan ny visa” ett intressant exempel på en kvinno- och litteraturhistoria i Norden. Som det har visats här ovan präglas tolkningshistorien dock av senare tiders genusbundna förväntningar och fördomar gällande vad en man eller en kvinna borde berätta om sitt liv. På grund av att författaren har tolkats som kvinnlig har dikten ansetts ligga nära folkdiktning och dess stil har ansetts vara stilistiskt anspråklös trots att den följer den ovan nämnda hildebrandstrofen.

Att forska i den här 1600-talsmänniskans liv innebär hela tiden en rågång mellan vad man kan veta, vad man kan anta och var man måste dra gränsen för spekulationer. Ändå berättar dikten uppenbarligen om en person som verkligen existerat i mitten av 1600-talet. ”En annan ny visa” präglas av mycket personliga och singulära erfarenheter, så man kan anta att det är ett ”riktigt” levnadsförlopp som beskrivs i denna kvinno- och litteraturhistoria. Skildringen skrevs antingen av kvinnan själv eller

63. Schück, *Lars Wivallius*, s. 33–34; om familjen Ruuth, se Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser VI. Posse-von Scheven* (Stockholm 1931).

av någon som skrev dikten till henne, eller kanske assisterade henne i diktningen.

I ljust av arkivkällorna är det inte många säkra slutsatser som kan dras gällande Christina Regina von Birchenbaums liv eller familjeförbindelser. Att hon en gång existerade kan dock bevisas genom brev som bevarats i Magnus Gabriel De la Gardies arkiv. Det är uppenbart att en kvinna med detta namn har existerat – livsviktiga suppliker skickades knappast under en pseudonym. Däremot kan det hittills använda källmaterialet inte ge några bevis vare sig på att dikten författades av Christina Regina von Birchenbaum själv eller på att den berättar om hennes liv. Som sagt kan akrostikonet hänvisa till någon annan än författaren – den tilltalade dottern eller en författare som inte var identisk med berättarjaget.

Arkivkällor och personhistorisk information om dikterna i Samuel Älfs visbok ger intryck av att visan har cirkulerat i en familjekrets med kontakter till Karelen och Livland – kanske till och med det Nya Sverige. Medan berättarjaget tidigare har ansetts vara finsk eller karelsk verkar en närmare analys snarare peka på att hon stod nära personer som var aktiva både i rikets kärna och på tyska slagfält. När ”En annan ny visa”, dess tolkningshistoria och Christina Regina von Birchenbaum som historisk person nu har kartlagts och analyserats i sin helhet, öppnas nya möjligheter för framtida forskning. Eventuell ny information om familjerna von Birchenbaum, Lillienfeldt och Ruuth kan hjälpa forskare att analysera både dikten, visboken och familjer med koppling till Christina Regina von Birchenbaum och berättarjaget, om de verkligen var identiska eller inte.